

ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

УДК 342+340.12

А. Погосян,

студент 3-го курсу факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

СПІВВІДНОШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ І ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Наприкінці 80-х років минулого століття однією з найбільш актуальних проблем вітчизняного державознавства і юридичної науки в цілому стала проблема правової держави [1, 39]. Ця проблема сьогодні переросла у проблему співвідношення понять конституційної і правової держави.

Поняття правової держави згадувалося ще у 1813 р. в роботах Карла Велькера. Карл Велькер розумів її як форму держави, що змінює на певному історичному етапі «деспотію» і «теократію». І в 1832 р. це поняття з'являється в роботах Роберта фон Моля, проте на час панування ідеології диктатури пролетаріату розвиток даного поняття було зупинено [1, 40]. Відродження його припало на період повного розчарування в марксистсько-ленінській ідеології і радянському ладі.

Завданням цього дослідження є визначення обсягу понять «конституційна держава» і «правова держава», їх співвідношення між собою за обсягом, змістом і часом виникнення, а також визначення умов, за яких та чи інша держава зможе називатись конституційною чи правовою державою.

Після проголошення Декларації про державний суверенітет, в преамбулі якої вже говорилось про необхідність створення правової держави, і особливо після прийняття Конституції 1996 року, в ст. 1 якої говориться, що Україна є суверенна і незалежна демократична, соціальна, правова держава, обговорення

проблеми створення правової держави переходить від прихованого стану на загальнодержавний рівень. Дана проблема залишатиметься актуальною, поки Україна не стане правовою державою не формально — на основі ст. 1 Конституції України, а в реальному житті, житті кожного її громадянина [1, 40]. Конституція являє собою своєрідний генетичний код держави і таким чином визначає напрямки шляху, яким йде країна. Але, на жаль, хоча Конституція України юридично визнала нашу державу правовою, в наш час кожен може зіткнутися з такими реаліями: масовий правовий нігілізм, прояви якого можна зустріти не лише серед громадян, а й серед державних службовців; відсутність реального механізму реалізації прав і свобод людини, що зумовлено недосконалим законодавством і недостатнім рівнем компетентності правоохоронних органів, суддів та інших державних і недержавних органів; масові порушення прав людини; наявність «п'ятої суспільної влади» — тіньових мафіозних структур, що, маючи неабиякий вплив на політику уряду, гальмують розвиток демократії; недовіра людини до держави; відсутність необхідної активності у політичному житті; корупція державних службовців.

Питання співвідношення конституційної і правової держав не знайшло однозначного тлумачення у науці. Деякі науковці, передусім дореволюційні, вважали, що категорії «конституційна»

і «правова держава» є ідентичними і однакові за об'ємом (М. М. Ковалевський, С. А. Муромцев), інші визначали конституційну державу як практичне втілення ідеї правової держави (Ф. Кокошкін). В. М. Гессен говорив, що лише конституційна держава є правовою. Вона, на його переконання, може бути більш чи менш правовою; антитезою абсолютної монархії є не права, а конституційна держава [2, 249]. Інші вважали, що права держава є поняттям метаюридичним та його неможна ототожнювати з поняттям конституційної держави, що є за об'ємом вужчим, ніж перше (С. А. Котляревський).

Конституційна держава — тип держави, основним законом якої є конституція, а закріплення і юридична гарантія основних прав і свобод людини і громадянина займають в ній найголовніше місце. Саме Конституція встановлює ті основні гарантії прав і свобод людини, на досягнення яких держава має спрямувати свою діяльність. Конституційною також є держава, в якій народне представництво відіграє вирішальну роль у здійсненні законодавчої і виконавчої влади. Наявністю представницьких установ, наділених законодавчою владою, конституційна держава відрізняється, по-перше, від абсолютної монархії, в якій всі органи верховного управління, за виключенням монарха, мають дорадчий, а не законодавчий характер, і, по-друге, від станової монархії, в якій не народне представництво, а представництво окремих станів або чинів бере участь у здійсненні законодавчої влади [2, 234]. Підзаконність влади є необхідною умовою правового характеру відносин між владою і громадянином. У конституційній державі ці відносини є правовідносинами — тобто ставленням правового суб'єкта до правового суб'єкта, а не владовідносини як не ставлення суб'єкта до об'єкта. В абсолютній монархії індивід — об'єкт влади; в конституційній державі — суб'єкт прав. Там він — підданий, тут — громадянин [2, 245].

Правова держава — тип держави з розвинутим громадянським суспіль-

ством, у якій організація і діяльність влади засновані на принципі верховенства права, визнанні та забезпеченні прав і свобод людини і громадянина, взаємній відповідальності держави і особи, дотриманні реального поділу влади. В такій державі юридичними засобами реально забезпечено максимальне здійснення, охорона і захист основних прав людини, які визнаються найвищою соціальною цінністю. Основою правової держави має стати конституційна, і всі ознаки, названі при характеристиці конституційної держави, цілком характерні правовій державі. Однак до ознак правової держави також обов'язково відносять сформоване громадянське суспільство, високу правосвідомість і правову культуру громадян тощо.

Правова держава має властивості і характеристики, без яких цивілізоване суспільство не може існувати: гуманізм, демократизм (подолання відчуження особи від держави), моральність (рівноправність і справедливість), обмеження всевладдя і свавілля держави (поділ влад, створення заходів стримувань і противаг) [3, 267]. Правовою державою називають державу, яка у своїй діяльності певним чином обмежена правом, а не функціонує поза чи над ним. Необхідною вимогою правової держави є розподіл влади, який здійснюється в умовах представницької демократії. Тому тільки конституційна держава може бути правовою державою.

Отже, категорії «конституційна держава» і «правова держава» не можна ототожнювати, адже перше поняття є вужчим за обсягом і входить до поняття правової держави. Розбіжності між ними можна провести за такими трьома критеріями: за часом виникнення, за обсягом та за змістом.

Якщо повернутись до історії, то можна побачити, що перші буржуазні конституції з'являються у 1787 р. в США і в 1791 р. у Франції. Тобто раніше з'являється поняття конституційної держави, близьке до того, що ми тепер використовуємо. Тому вже із появою концепції правової держави можна вважати відкритим новий етап розвитку

демократичної держави. А оскільки без попереднього етапу не може утворитись наступний, то висновком буде те, що конституційна держава — це надійний «фундамент» для будівництва правової держави.

За обсягом права держава охоплює конституційну, і перша формується за існування і на підґрунті другої. Тому і за змістом категорія правової держави ширша, адже вона включає, крім ознак конституційної, ще додатково ті, які характерні лише ній.

Правова держава — це приклад ідеальної організації суспільства з високою правовою культурою і правосвідомістю, заснованого на принципі справедливості, якого мають прагнути і держава, і суспільство.

Тому, наприклад, наявність надзаконних повноважень у глави держави — права диспенсації (право, що звільняє від обов'язку в окремих випадках підкорятися загальним вимогам закону), права видання виключних указів — суперечить суті правової держави, а з іншого боку, для того, щоб держава могла бути визнана цілком і безумовно правовою, потрібна не лише конституційна, а й адміністративна реформа. Необхідне таке законодавство, яке, накладаючи на владу обов'язки, надавало б громадянам відповідні цим обов'язкам суб'єктивні публічні права. Нарешті, без наявності системи правових гарантій, що забезпечують недоторканність публічних прав, немає і не може бути правової держави. Зокрема, адміністративна юстиція — своєрідна організація судової (а не адміністративної) влади, призначенням якої є захист суб'єктивних публічних прав шляхом скасування незаконних розпоряджень адміністративної влади.

В реальному житті правова держава є ціллю, якої одні держави досягли більшою мірою, а інші — меншою, і поки що не існує держави, яка стала б «цілком» правовою. Зараз вже є держави, які можна назвати конституційними, такими стали демократичні держави Франція, Швейцарія, США тощо.

Основний Закон визначив Україну правовою державою (ст. 1) на основі

визнання принципу поділу влади (ст. 6), ідеологічного, економічного і політичного плюралізму (ст. 15), а також дії принципу верховенства права (ст. 8). Проте, якщо брати теперішній рівень реалізації закріплених конституційних цінностей, то нашу державу поки що важко назвати конституційною.

Конституційна і правова держави мають деякі спільні ознаки: в них мають забезпечуватись права і свободи людини; їх соціальною базою є суспільство з розвинутою правосвідомістю і правовою культурою. Але для того, щоб держава стала правовою, вона спочатку має стати конституційною.

Отже, якщо для формування правової держави необхідна правова Конституція, то Україні залишилось лише правильно організувати роботу органів публічної влади, надати владу тим, хто справді буде спрямовувати свою діяльність на реалізацію положень Конституції, на досягнення такої правосвідомості населення, яка сприятиме становленню громадянського суспільства, яке у свою чергу зуміє обмежувати свавілля влади, стояти на сторожі своїх прав, зможе самостійно їх захистити. Лише за такої ситуації держава зможе називатись правовою державою.

Отже поняття «правова держава» і «конституційна держава» не можна отожднювати. Вони є водночас близькими, але і різними. Будь-яка правова держава є конституційною, але не будь-яка конституційна держава є правовою.

Ключові слова: конституційна держава, правова держава, громадянське суспільство, права і свободи.

У статті наведений аналіз змісту понять «правова держава» та «конституційна держава», виявлені їх загальні риси та розбіжності за такими критеріями, як момент виникнення, обсяг та зміст. У статті робиться висновок про те, що ці поняття є різними. Правова держава характеризується сукупністю ознак, що включають ознаки конституційної держави, а також окремі ознаки,

що характеризують лише правову державу. Тому поняття правової держави за обсягом є ширшим, воно є ідеалом, до якого прагнуть всі цивілізовані країни світу.

В статті проведено аналіз змісту понять «правовое государство» і «конституционное государство», виявлені їх загальні риси і відмінності за такими критеріями, як момент виникнення, обсяг і зміст. В статті робиться висновок про те, що ці поняття є різними. Правовое государство характеризується сукупністю ознак, включаючи в себе ознаки конституционного государства, а також окремі ознаки, характерні лише правового государства. Тому поняття правового государства за обсягом є ширшим, воно є ідеалом, до якого прагнуть всі цивілізовані країни світу.

In article the analysis of the maintenance of concepts «lawful

state» and «the constitutional state» is carried out, and also it is revealed their general and distinctive lines, by such criteria as occurrence time, volume and the maintenance. The author proves, that concepts a «lawful state» and the «constitutional state» are different. The lawful state is characterized by set of signs which include all signs of the constitutional state and also some signs, characteristic only to a lawful state. Therefore the lawful state is concept more widely on volume, it is an ideal to which should aspire all countries of the world.

Література

1. Правовое и конституционное государство: соотношение понятий / Ю. Н. Тодыка // Проблемы законности. — 2005. — Вып. 73.
2. Гессен В. М. Конституционное государство // Закон. — 2009. — № 9.
3. Співак В. М. Концепція правової держави в історії політичної думки // Актуальні проблеми політики. — 2000. — Вып. 9.

УДК 342.51+342.553

І. Дробінова,

студентка 3-го курсу факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

ВИКОНАВЧА ВЛАДА І МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ: ПРОБЛЕМА РОЗМЕЖУВАННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ

Визначити шляхи розвитку місцевого самоврядування науковці намагаються з перших років незалежності України. Проте проблема в тому, що Конституція України 1996 р. передбачила існування на місцях двох публічно-владних структур — місцевих державних адміністрацій і органів місцевого самоврядування. У цих двох самостійних системах місцевої публічної влади є деякі спільні завдан-

ня — вони так чи інакше торкаються вирішення місцевих проблем, проте у них різна правова природа, а отже — їм притаманні специфічні форми реалізації повноважень, контролю за їх здійсненням, відповідальності. Та незважаючи на те, що це різні за юридичною природою ланки місцевої влади, обидві репрезентують публічну владу і покликані забезпечити збалансований розви-